

Војислав НИКЧЕВИЋ*

ЦРНОГОРСКИ НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ
НИКОЛЕ I. ПЕТРОВИЋА
(у *Гласу Црногорца* из 1884. године)

УВОД

За постојање црногорскога националног програма Николе I. Петровића Његоша први пут сам сазнао из монографије о Љубишином књижевном дјелу др Божидара Пејовића: „У вријеме између појаве Љубишиних приповјести и осебујне прозе Марка Миљанова чојство је у Црној Гори проглашено за здрави основ даљем развиту црногорског народа. Тако је „Глас Црногорца” 1884. године истакао став – „Црној Гори је животна начело црногорство” и поближе одредио суштину тога начела наглашавајући да црногорство „није само јунаштво него и чојство” и да „у појму чојства лежи појам напретка, уљудности, културе и цивилизације”. Суштином тога начела и на њему засноване културе и цивилизације и држи се црта посебности црногорског народа и његове књижевности”.¹

Потом сам недавно и сам у раду посвећеном Симу Матавуљу о Црној Гори и Црногорцима у *Биљешкама једног њисца* с научнога скупа *Симо Матавуљ и Црна Гора* црногорском националном програму Николе I. Петровића посветио посебну пажњу.² То сам учинио због тога што се Симо Матавуљ у анализираном дјелу осврће на тај програм. Заправо указује на то да почеше излазити у *Гласу Црногорца* они фамозни чланци о Црногорству, који онако немилу одјекнуше у српском новинарству и изазваше не-

* Доктор књижевности, редовни професор универзитета, Цетиње

¹ Божидар Пејовић, *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише*, „Свјетлост” – ООУР Издавачка дјелатност, Срајево, 1977, 7.

² Проф. Др Војислав П. Никчевић, *Симо Матавуљ о Црној Гори и Црногорцима у Биљешкама једног њисца*. Етнојезички приступ, Културна, научна и књижевна манифестација ДАНИ МАРКА МИЉАНОВА 1998-1999, Зборник радова V, Културно-просвјетна заједница Подгорица, 2000, 75-78.

годовање у напредној црногорској омладини – јер, не треба се варати, и у оно доба сва просвијетљена црногорска омладина бјеше задојена српскијем и човјечанским напреднијем идеалима. У тијем чланцима тврдило се да је „Црногорство” појам и организам засебан, који има све услове опстанка и развића, без потребе да се ослања на друго што. Дакле, Црна Гора, кроз свој службени орган, одрицала се своје историјске мисије. Додуше, кроз дијалектичарске танчине и доскочице могло се тумачити и друкчије, али је наше новинарство, каогођ и ми горе (у Београду) разумијевало само на један начин, природни. Ми горе разбијасмо главу што ли даде повода томе и докучисмо да се тијем и тако одговара београдској напредњачкој штампи, која пребациваше Црној Гори неоправдане тежње и претензије. То дознадосмо околишно, јер цензура не пропушташе београдске листове. Али нагађасмо још да се тијем хоће и да се угоди или додвори некоме другом, због какве политичке или пак друге нужде. Свакако, потоњи политички или културни историчар који се буде служио *Гласом Црногорца* (а мораће се служити) наћи ће се на чуду. Чланке је писао уредник, а за то вријеме није долазио у друштво. Сви знатнији српски листови дигосе грају, и то се, може бити, и шћело; најпослије и вјерни *Српски листи* одговори на то чланком прожетим фином иронијом, како је већ умιο покојни Бјеладиновић. Је ли то утицало (јер су горе најосјетљивији пред подсмјехом, као што је добро опазио Љубо Ненадовић) или се о „Црногорству” све казало што се имало да каже, тек чланци престадоше крајем зиме – завршава Симо Матавуљ.³

С обзиром на то да је чланке без наслова, у виду уводника, писао непотписани уредник из броја у број *Гласа Црногорца* течајем готово цијелога 1884. годишта, тј. као редакцијске чланке, сигурно је да је то урадио по налогу и у договору с књазом Николом као врховним господаром. Без његова знања и одобрења не би се могли појављивати као званични црногорски национални програм у *Гласу Црногорца* као службеноме државном органу. Но, ипак, за сваки случај, у овоме реферату најбоље је садржај тога програма у његовоме I дијелу прво изложити (наравно, само оно што се односи на Црногорство схваћено као њихов самородни етним, што ће рећи на њих као самобитан народ и самониклу нацију). Потом исти програм у II дијелу реферата ваља сагледати и провјерити у свјетлости ширијех националних и друштвено-политичкијех погледа Николе I Петровића Његоша из његовијех политичких и књижевнијех списа. Пошто сам Николино православно те филолошко и моногенетско штокавско „српство”, с једне, и његово Црногорство као етничко и национално самоодређење и језичко одређење у политичкијем и неким другијем изворима, с друге стране, већ расправио, сагледавање садржаја програма ћу ослонити на закључне синтезе тијех рас-

³ Симо Матавуљ, *Биљешке једног њисца*, Нолит, Београд, 1988, 207.

права проширујући његово виђење још у свјетлости Николинијех књижевнијех дјела: драме *Балканска царица* и спјева *Пјесник и вила*. Тек послје његова таквога компаративног сагледавања у *Закључку* реферата моћи ће се изрећи дефинитиван суд о њему као званичном црногорском националном програму.

У чланцима о којима је ријеч прво се доноси дефиниција појма *Црногорство*. Затијем се врло детаљно излаже економски програм развоја и опстојања Црне Горе као самосталне, независне и суверене државе, којијем се омогућава остварење Црногорства као посебитог организма након Берлинског конгреса (1878), на којему је Црна Гора као 27. држава на свијету била међународно призната.

Полазећи од тога да на прво мјесто долази само животно начело црногорске државе које има свака држава, па га мора имати и Црна Гора, анонимни главни уредник *Гласа Црногорца* изјављује следеће: „Црној Гори је животно начело – *Црногорство*. Без тога Црна Гора не би могла живјети, т. ј. не би могла бити Црна Гора. Изгубивши то она не би морала пропасти, у њој би остале оне исте стијене и крши, можда још заодјенуте шумом и зеленилом, она би се могла још и проширити, у њој би могло бити и више народа, богатијег и просвјетљеног – али то више не би била Црна Гора, кад у њој не би било Црногорства” (Тиме је изванредно изражена његова суштина).

Даље се каже да бисмо морали сврнути на страну од предмета који је пред нама кад бисмо овђе предузели да разлажемо што је Црногорство. Држимо да то није од потребе, јер смо о томе већ више пута зборили. Сада ћемо тек толико рећи – наставља главни уредник – да је оно душа наше државе, исто као што је, на примјер, германизам душа њемачке, галицизам душа француске државе итд.

Невредимо одбранивши Црногорство од свијех биједи и напасти кроз толике вјекове, стари су ни (нам) наши сачували и предали Црну Гору. Они су то учинили мачем у руци. Залагали су главе своје и пролијевали крв своју да одрже душу своје државе, а одржавши јој душу, одржали су и њу саму – тврди анонимни главни уредник.

Затијем сљедује и уредников закључак: Црногорство је, дакле, одржана Црна Гора (Оно је њезина бит, суштина егзистенције).

Ми смо је наслиједили, па се поставља питање: Чиме ћемо је одржати и предати у наслједство и својјем потомцима? – пита се уредник и једнак даје одговор: у првој линији опет Црногорством!

Али, ми се спремамо да Црну Гору преобразимо, да из војничке државе начинимо модерну државу, да од старе Црне Горе створимо нову. У вези с тијем, слиједи ново питање главног уредника: Нећемо ли тијем у њој убити Црногорство? Ту заиста долазимо на једну врло важну тачку с којом морамо начисто изаћи прије него што се даље макнемо (Требало је епску, витешку Црну Гору европеизирати).

Има доста људи који држе да Црна Гора може опстати или само онаква каква је била у прошлости или никако. Ови људи сматрају да се црногорство једино с тијем слаже, а све друго, чим би се зановио државни живот Црне Горе, да би се убило у њој Црногорство, дакле и њу саму. Зато су они и противни и новијем школама те се заводе у Црној Гори, и новијем путевима те се отварају у њој на све стране, и новијем уредбама у управи државној и правосудству, и уопште свијем „новотаријама” којијех није било у старој Црној Гори – продужује главни и одговорни уредник.

Људи који тако мнију и чије мисли ми никако нећемо да узмемо на лаку руку, имали бисмо право у два случаја: прво, кад би Црногорство, дакле животно начело наше државе, већ само по себи стајало у опреци с генералнијем појмом здравога напретка; друго, кад би се државни живот Црне Горе преустројавао онако на слијепо, чисто по туђему калупу, примајући са стране свашта, без разлога, без зазора, без испита е да ли се све то слаже с животнијем начелом наше државе, с данашњијем степеном развитка њезинога, с потребама и циљевима нашега народа. Увјерени смо тврдо да ниједан од та два случаја не стоји – подвлачи главни уредник.

Потом се поближе образлаже садржај појма Црногорство ријечима: „Прво што се тиче Црногорства, оно није само *јунаштво* него и *чојство* (хуманост). У њему су дакле два елемента, која само кад су у слози састављају идеал Црногорства. У другом свијету за човјека је довољно и само чојство: у Црној Гори хоће се, истина, за потпуна човјека и јунаштво. Али без чојства ни у Црној Гори не ваља јунаштво нити се цијени много” – констатује главни уредник.

„У појму *чојства* лежи појам напретка, уљудности, културе и цивилизације. Кад је дакле оно саставни дио Црногорства, онда се од њега не може и не смије одлучити, нити у супротном с њим доводити ни све остало што припада или служи здравоме напретку, умном просвјећењу. Ту је чојство фактор његова настанка.

Кад Црногорству помаже чојство да буде потпуно и савршено, оно ће му у толико више помагати што само буде потпуније и савршеније; а само ће бити у толико потпуније и савршеније, што се више снажило и кријепило здравим напретком осталог свијета”.

По томе: науке, школе, просвјета, општи напредак у цијеломе државном и народном животу, укратко, – култура и цивилизација – не могу убити Црногорство, али га могу и морају још већма уздићи и оснажити, ако се буде пазило да се под именом културе и цивилизације у Црну Гору само оно уноси што је здраво и једно и што је за њу погодно – сматра анонимни главни и одговорни уредник.

Тако смо дошли до друге тачке, која ни се чини још важнија од прве, јер ако ни је било ласно доказати да се црногорство својијем основним појмом нимало не опире напретку, него да се баш лијепо слаже с њим, много је те-

же поуздано одабрати и одлучити што ваља, а што не ваља за Црногорство од свега онога што видимо да се у свијету проноси под сјајном фирмом културе и цивилизације. И оне су као савремени супстрат битан садржај Црногорства.

Приводећи излагање о садржају појма *Црногорство* крају, главни уредник у томе види најтежи задатак и највишу одговорност данашњег нараштаја нашег, а нарочито мјеродавнијех у њему фактора; јер доиста ако се при том не буде добро пазило и ако се не буду добро очи отвориле него се прихвати и усвоји свашта што прво под руку дође, онда ће се збиља догодити оно што неки злогук проричу, само што то не би била цивилизација, под којом би се оштетило Црногорство, већ измет њезин: *надрицивилизација*.⁴

Остало је да у *Закључку* реферата видимо и у каквом се односу налази уредничко поимање *Црногорства* с добом и начином постанка и развитка те карактером црногорског народа и црногорске нације од времена њихова ступања на историјску позорницу.

II

На темељу анализе Николина „српства” и његова упоређивања с Карацићевим и Његошевим „српством”, долази се до сазнања да је Никола I Петровић Његош директно од Петра II Петровића и посредно преко њега баштинио православно те филолошко и моногенетско штокавско Вуково „српство” за потребе своје експанзионистичке политике. А та је политика ишла за тим да прошири његову власт као „цара Балкана” у границама које су настањивали припадници јужнословенскога штокавског дијалекатскога система (дијасистема) трију балканских вјерозаконата – православаца, римокатолика и муслимана. С њом је са србијанске стране стајала у сукобу великосрпска империјална политика садржана у *Нечерџанију* Илије Гарашанина што је такође под видом уједињења српског народа настојала да обнови позносредњовјековно Душаново Царство, у границама обновљене Пећке патријаршије (1557-1766), углавном подударним с границом простирања тога дијасистема, које је својевремено обухватало припаднике истих трију вјероисповијести. Стога је и српска и црногорска страна, дакако свака из својега угла и за сопствене политичке циљеве, инсистирала на „српству” као конфесионалној и језичкој категорији што је поистовјеђивано с народношћу и националношћу. И кад то не бисмо знали, ако појмовима *срби*, *„српство”* и од њих изведеном ктетику *српски* не бисмо знали етимологије које су посједовали кад су настали, и ми бисмо упали у ненаучене замке. Но, сама чињеница да се данас јужнословенски православни штокавци исказују као припадници четирију народа и нација (Црногорци, Срби, Маке-

⁴ *Глас Црногорца*, бр. 5, Цетиње, 20. јануара 1884, 1.

донци, Бугари), штокавски католици само као Хрвати и исламски штокавци као Муслимани (Бошњаци) и Македонци – Муслимани, довољан је доказ у прилог томе да Николино, Његошево и Караџићево „српство” ни у њихово вријеме одиста није означавало ни етнос нити пак национ. То рјечито доказује и Његошево и Николино Црногорство, о којему такође и овдје ваља понаособ прозборити на широј подлози.⁵

Након спроведене анализе Николина етничкога и националног самоодређења и његова језичкога одређења, на крају сам сажео: „Дакле, без икакве се сумње може закључити да је и Никола I Петровић Његош народносно и национално био Црногорац, како у политичкијем списима тако исто и у језику. Истина, у тијем списима његов лингвистички исказ граматички донекле не одговара изворноме црногорском говорноме језику, можда због тога што су их писали његови секретари – извањци. А неетничко православно те филолошко и моногенетско штокавско 'српство' као секундарна категорија је у функцији Николине интегралистичке експанзионистичке политике”.⁶

Погледајмо сада помене назива *Срби(и)*, *Срџкиња*, *Срџство* и атрибут *срџски*, с једне, и имена *Црноџорац*, *Црноџорка*, *Црноџорсџво* и атрибут *црноџорски*, с друге стране, у драми *Балканска царица* (први пут приказана на позорници 1884. годишта). Њена радња се збива крајем XV вијека у пријестоници Жабљаку и њеној околини.

Наводим помене српског имена: а животе опет наше / *Срџство* милом нам'јенили;⁷ То није тако ил' не знаш ништа, / *срџски* је брат са *срџско* огњишта / милога сваки син Дубровника. / Од вазда нам је Дубровник дика, /-богатством својим залога скупа, / мудрошћу глава *срџско*га трупа;⁸ *Срџски* се барјак још само пење / на ово наше крваво ст'јење;⁹ у дјевојачке кад њежне груди / за *срџство* наше тај пламен гори;¹⁰ Јер што је *Срџство* имало славно, / имало свето, имало главно, / није ли Зета то одњихала? / Зета је *Срџство* све основала!";¹¹ Наше је јадно *Срџство* већ пало!¹² Зета ће опет заврћи коло – / све *срџско* коло, коло охоло!¹³ *Срб* издржа и одбије;¹⁴

⁵ Др Војислав Никчевић, *Црноџорски језик*. Генеа, типологија, развој, структурне особине, функције. Том II (Од 1360. до 1995. године, Матица црногорска, Цетиње, 199, 431-432.

⁶ Исто, 456-460.

⁷ Никола I Петровић Његош, *Балканска царица*, Цетиње, 1989, 33.

⁸ Исто, 45.

⁹ Исто, 63.

¹⁰ Исто, 64.

¹¹ Исто, 64.

¹² Исто, 70.

¹³ Исто, 70.

¹⁴ Исто, 101.

Срѣске ће виле по њој вити;¹⁵ *срѣске* гусли вазда радо слушама;¹⁶ за кнеза Деана и кнеза Перуна: / У сретању ви, два стара кнеза, / два *Србина*, два храбра витеза;¹⁷ Ах, немој... немој... крвави крво!... / На твоје *срѣско* огњиште прво;¹⁸ Ти видиш, мним, што *Срѣсѣво* обрши;¹⁹ Знамења друга, звијезду, луну / на *срѣско* небо јаничар приши / кад народ *срѣски* слободе лиши... / *Срѣске* слободе изведи дјело;²⁰ да *Срѣсѣво* дигнеш испод Турака;²¹ па *Србин*, јунак, младој ми треба;²² *Срѣкињом* вазда ти овдје буди;²³ Што год је *срѣско* до скоро било, / јуначко јато наше је вило;²⁴ па тајно служи *срѣскоме* богу;²⁵ А момака и *Србаља* / колико их амо оста!...;²⁶ крстом, *Срѣсѣвом* пуни уши;²⁷ с боловима браће *Срба* / см'јешају се боли моји!;²⁸ а за *Срѣсѣво* све ја могу!;²⁹ Без Деана и Перуна / не остављај наше горе / да за име, правду твоју / и мило се *Срѣсѣво* боре.³⁰

Ево и помена црногорскога имена: посвета Балканске царице *Црногоркама*;³¹ Као сунце, као очи, / као живот, као биће, / ка' јутарњи цвијет росу, / што му пада на листиће; / страшно, вруће, занесено, / плаховито, страховито, / њежно, силно, часно, јако / *црногорски* – и махнито!;³² Тешко је на пут кад има бони? / а *Црногорци*, кад виде они / да их ти чуваш – за то је лако;³³ У запт држи *Црногорце*;³⁴ Шачица људи добровољаца / помоћ му сва је *Црногораца*;³⁵ Наш је књаз Иво чист *Црногорац*;³⁶ ево нас, ту смо ми *Црногорци*;³⁷ мираз нијесмо ми *Црногорци*;³⁸ Ја сам Иванов и *Црногорац*, / вла-

¹⁵ Исто, 118.

¹⁶ Исто, 120.

¹⁷ Исто, 134.

¹⁸ Исто, 149.

¹⁹ Исто, 164.

²⁰ Исто, 167.

²¹ Исто, 168.

²² Исто, 168.

²³ Исто, 168.

²⁴ Исто, 169.

²⁵ Исто, 174.

²⁶ Исто, 183.

²⁷ Исто, 183.

²⁸ Исто, 183.

²⁹ Исто, 236.

³⁰ Исто, 250.

³¹ Исто, 31.

³² Исто, 65.

³³ Исто, 69.

³⁴ Исто, 74.

³⁵ Исто, 78.

³⁶ Исто, 141.

³⁷ Исто, 141.

стелин зетски (за себе) Даничин отац!;³⁹ ко *црногорсѿво* не био вјеран / богом и људ'ма свуд био тјеран!;⁴⁰ Ти си наше *црногорсѿво*;⁴¹ Знај!... Овој земљи судбина горка / пријети, ал' ти си *Црногорка*;⁴² док Деан онај започе смјели / да *црногорсѿво* своје истиче;⁴³ Прекин', не грди, ја сам Зећанка, / *Црногорка*, а кћер јунака;⁴⁴ док *Црногорком* будем се звала!;⁴⁵ Жив *Црногарац* и мртав буди;⁴⁶ *црногорсѿво* пред њим блиста;⁴⁷ Траг ће на души твојих цјелива / да *црногорсѿво* моје умива;⁴⁸ Ти изрод, Турчин и издајица, / ја *Црногорка*, мала царица;⁴⁹ на част да су *Црногорци*;⁵⁰ мач *црногорски* јуначки звечи;⁵¹ јер још искра *црногорсѿва* / у куту ми срца живи!;⁵² као прије *Црногарац*;⁵³ како јадни *Црногорци* / свој завичај мили бране!;⁵⁴ или гениј *црногорсѿва* / навјештава пропаст пропаст моју?!;⁵⁵ Мало воде, *Црногорко*!;⁵⁶ Валан слушај, *Црногорче*;⁵⁷ А у младе *Црногорке* / и њихове њежне груди / љубав роду кроз вјекове / нек Даничин примјер буди...⁵⁸

Као што се из показаних примјера види, у *Дики црногорској* се појављује двојство: српске и црногорске атрибуције. У први мах могло би се помислити да оне значе двојни етнички и национални идентитет Црногораца. То поготово када се има на уму да међу бројним српским номинацијама постоје примјери с великим почетним словом попут „*Срѿсѿво*”, а међу црногорским атрибуцијама нема ниједне написане као „*Црногорсѿво*”. У првом случају испада да појам „*Срѿсѿво*” означава етнос и национ Црногораца, а „*црногорсѿво*” њихов дух и особине. То би се могло схватити и тако као да

³⁸ Исто, 144.

³⁹ Исто, 146.

⁴⁰ Исто, 150.

⁴¹ Исто, 151.

⁴² Исто, 158.

⁴³ Исто, 163.

⁴⁴ Исто, 170.

⁴⁵ Исто, 172.

⁴⁶ Исто, 172.

⁴⁷ Исто, 178.

⁴⁸ Исто, 179.

⁴⁹ Исто, 179.

⁵⁰ Исто, 184.

⁵¹ Исто, 191.

⁵² Исто, 206.

⁵³ Исто, 207.

⁵⁴ Исто, 236.

⁵⁵ Исто, 236.

⁵⁶ Исто, 237.

⁵⁷ Исто, 244.

⁵⁸ Исто, 250.

су Црногорци у ширему смислу народносно и национално „Срби”, а у ужему, регионалном значењу Црногорци. Међутим, то је само привид, јер се ту ради о неадекватном правописном биљежењу појма „Срѣсѣво” од стране Сава Вукмановића као приређивача. Наиме, он је таквим његовим писањем хтио да му прида значење етнонима, за разлику од одреднице „црногорство” коју је ортографски донио у њему подређеном положају. То је урадио произвољно и тенденциозно, без дубљег улажења у њихове етимологије. Само се њима може разријешити питање показаног привидног двојног идентитета Црногораца у анализираном дјелу.

Сам је Никола I Петровић оставио кључ за разрјешење тога привидног двојног идентитета Црногораца. Тако је стиховима „срѣски је брат од срѣског огњишта / милога сваки син Дубровника. / Од вазда нам је Дубровник дика / ...мудрошћу главе срѣскога труп” јасно ставио до знања да је штокавске дубровачке римокатолике, под утицајем Вукове ненаучне филолошке и моногенетске теорије о готово свим јужнословенским штокавцима грчкога, римског и турског вјерозакона као „Србима”,⁵⁹ такође неосновано третирао као „Србе”. А то није ни етничко (народносно), нити пак национално, већ непостојеће језикословно „српство” као привид. Уз то, стихом „крстом, Срѣсѣвом пуни уши” Никола I открива да му крст у значењу православље (хришћанство) није ништа друго до синоним за *Срѣсѣво*, што значи за Србе као народ и нацију. То је православно (конфесионално), а не народносно и национално Српство, дакле опет етнички и национални привид. Тако је појмове „срби(н)”, „српкиња”, „српство”, „српски”, служећи се пјесничком слободом (*licentia poetica*), употребљавао као синониме за Црногорце као штокавце и православце (хришћане). Докле је ишла та слобода, илустративно доказују наведени стихови у којима се сријећу синтагме: *срѣске виле*, *срѣске гусли*, *срѣско небо*, *срѣски бог*, састављене од атрибута *срѣски* и апелатива *виле*, *гусли*, *небо*, *бог*. Ти апелативи као стварни и мисаони, односно митолошки појмови нијесу само српски, већ интернационални, па чак неки (*небо* и *бог*) и свачији.

Према томе, и у *Дики црногорској* само су номинације *Црногорца*, *Црногорка*, *Црногорсѣво* и *црногорски* народносне и националне атрибуције. Тако их поима и показани црногорски национални програм.

Полазећи од тога да су Црногорци као православци и штокавци синоними с исто таквим Србима као народом и нацијом, супротно и противурјечно изложеном садржају црногорскога националног програма, Никола I Петровић у спјеву *Пјесник и вила* (1882) у још већој мјери него у *Балканској царици* врши србизацију Црногораца из политичких разлога. У томе веома опширном спјеву од 195 печатаних страна српско име се јавља на десетине

⁵⁹ Види: *Караџићево филолошко и моногенетско штокавско „срѣсѣво”* у монографији *Црногорски језик*. Том II, 372-396.

пута, а црногорско врло ријетко. Његов изразити политички карактер потврђује и Саво Вукмановић кад констатује да је Николино настојање „било да своје политичке мисли и тежње износи не само као политичар и државник већ и као пјесник”, да је *Пјесник и вила* „историјско-политички спјев у драмском, дијалошком облику, у коме је опјевана историја српскога народа од постанка до косовске битке”. Мало послѣје тога даље истиче како на „подстицање виле да се прихвати ослобођења и тиме извојује првенство у Српству и вијенац славе, пјесник одбија такву награду. Његова је једина жеља, као и његовог претходника, књаза Данила, да види српски народ уједињен и у слози”.

С. Вукмановић још упућује и на митолошки завршетак спјева „похвалом Косова и његових витезова, чији су потомци населили Црну Гору и чија је слава напајала српска срца, подигла Карађорђа и толико чувених других јунака”.⁶⁰ Потом још једном додаје да је *Пјесник и вила* „политичко, колико и пјесничко дјело” те да је „више него спјев, врста епопеје са широком политичком концепцијом”. Због тога су га неки називали „Српскијем вијенцем”. Други су, пак, мислили да је „овјенчани пјесник” овијем дјелом својему јуначкоме народу и цијелом „Српству” створио „бисер” и „дао примјер узвишене поезије, најзначајније у новијој српској књижевности”.⁶¹

Никола I говори о тобожњему досељењу непостојећега српског племена и на простор данашње Црне Горе из словенске прадомовине кроз уста Виле: „И српско је тако племе / домиљело из Азије, / иза гора карпатскијех / и пољана Паноније”.⁶² У вези с тим, ваља казати да српски археолог Драгослав Срејовић и повјесничар Ђорђе Јанковић држе да су се, заједно с прецима Хрвата, словенски преци Срба доселили на Балкан „у другој сеоби – после јужних Словена и независно од њих” течајем VII вијека из прапостојбине „у границама данашње источне Пољске, Литве и Белорусије”.⁶³ С тог подручја се и у историјској лингвистици изводи поријекло српскога екавског из бјелорускога такође екавског језика.⁶⁴ А преци Црногораца, као савези словенскијех племена Велети/Љутићи/Вилци и Абодрити/Ободрити/Бодричи, дошли су у Дукљу у првој сеоби током VI стољећа из Полабља

⁶⁰ Саво Вукмановић, *Ејски ѿјесник* у књизи *Сјјевови* Николе I Петровића Његоша, Цјелокупна дјела, књига друга, Цетиње, 1969, 12-13.

⁶¹ Исто, 13-14.

⁶² Исто, 26.

⁶³ Др Радослав Ротковић, *Одакле су дошли ѿреци Црноџораца*. Ономастичка истраживања, Матица црногорска, Цетиње, 1995, 254.

⁶⁴ Војислав П. Никчевић, *Шћокавски дијасистем*. Етничка и језичка основа (Посебан отисак проширеног реферата с Међународног научног скупа „Језици као културни идентитети на простору бившега српскохрватског или хрватскосрпског језика”). Издавач Црногорски ПЕН центар, Цетиње, 1988, 83.

– Поморја данашње источне Њемачке.⁶⁵ У складу с тим, и црногорски ијекавски језик се изводи из иекавскога полапског, у XVIII вијеку асимилованог језика.⁶⁶ Исто тако, данас се зна да преци Срба с(е)рби нијесу били етничкога, већ социјално-статусног постојања, односно да је грчки облик серби = латински серви (јер је грч. б = лат. в), како пише К. Порфирогенет, изворно значио „слуге, робови”,⁶⁷ боље рећи „зависне људе, подложнике” на граници између робова и кметова.

Па кад је већ све то тако, произвољна је Николина политичка конструкција кад у стиховима: „Наста Часлав – Српство споји / и у једну руку стави... / Састављено њиме Српство / након њега све се осу; / на мале се комадиће / немилосно разби, просу: / к себи Босна, к себи Дукља, / к себи Рашка жупанија, / а Посавље – Поморавље / очепи им Унгарија. / С ударима мртво т’јело / Чаславове краљевине / за грчке се измећаре / бановине мале чине”⁶⁸ рашког жупана Часлава из X стољећа, који је осим Рашке под својом управом имао и крај око Тузле, Босну и Травунију (Требиње),⁶⁹ али нипошто не и у Дукљу, с ослонцем на спис *О ујрављању царством* Константина Порфирогенета из око 950. годишта и *Краљевство Словена* (Regnum Sclavorum) Попа Дукљанина из друге половине XII вијека, сматра ујединитељем „Српства” и владарем краљевине. Мало затим у српску укључује дукљанску историју чак и у вријеме кад се Рашка послѣ побједи Дукљана над Византинцима на Туђемилима изнад Бара 1042/43. годишта налазила као потчињена у саставу кнежевине и од 1077. године краљевине Дукље. На то неисторијско присаједињење Дукље Србији даље указује Николин Пјесник у спјеву кад спомиње кнеза Владимира Дукљанског као „Далматинца” који тобоже хоће „да усрећи, да окупи / све што бјеше разасуто, / да исправи српско дрво / од невоља понагнуто”. На те Пјесникове ријечи одговара Вила стиховима у којима се помиње и дукљански краљ Петрислав као наводни давалац сина за владаноца „Српства”: „Јошт, однекуд краљ Петрислав / свога другог даде сина; / те он мудро Српством влада, / док га стиже зла судбина”. Но, ипак, Вила послѣ тога о Владимировој управи над Рашком саопштава истину: „С невјестом се тад Косаром / натраг млади краљ поврати / и Србијом плијењеном / наста мудро он владати”⁷⁰. Тада није било Србије.

⁶⁵ Др Радослав Ротковић, нав. дјело, 277-280.

⁶⁶ Војислав П. Никчевић, *Шикоавски дијасисџем*, 83.

⁶⁷ Др Војислав Никчевић, *Црногорски језик*. Генеза, типологија, развој, структурне одлике, функције. Том I (Од артикулације говора до 1360. године), Матица црногорска, Цетиње, 1993, 33-34.

⁶⁸ Никола I Петровић Његош, *Сијевови*, 268-269.

⁶⁹ Др М(ихаило) Ј. Д(инић), *Шаслав*, Енциклопедија Југославије, 3, Црн – Ђ, Југославенски лексикографски завод „Мирослав Крлежа”, Загреб, 1984, 191.

⁷⁰ Никола I Петровић Његош, *Сијевови*, 271.

Вила у продужетку препјевава дукљанску историју ситуирајући је у српску средњовјековну повијест и у оквиру ње спомињући краља Војислава, његова сина Михаила, краља дукљанскога и цара бугарског Бодина (Петра), Радослава, Јаквинту и седам владара, Бодинових наслѣдника. Стално спомиње и велича „Српство” апологетски уздижући Немањиће и Косово до култа.⁷¹

Бит утапања раносредњовјековнога дукљанског и позносредњовјековнога зетског народа и његове историје у српски народ и његову повјесницу у *Пјеснику и вили* добро објашњава Бранко Баћевић. По њему, носилац идеје о ширењу ослободилачке борбе на цио Балкан била је класа на власти. Та идеја је у суштини крила агресивни и хегемонистички концепт ширења сопствене власти на неке балканске земље под видом њиховог ослобођења (и уједињења). Укупан културни живот у Црној Гори подвргнут је тој идеји, све се претворило у политичку тенденцију класе на власти.

Према Б. Баћевићу, теме књижевних дјела Николе I Петровића углавном припадају његовој политичкој концепцији која се састојала у томе да је он легитимни наслѣдник средњовјековних владара, у првом реду цара Душана, да је Црна Гора наслѣдница Душанова Царства и његове „слободе”, да он и Црна Гора имају право и дужност да га „обједине под собом”. Тако је феудална прошлост постала идеал коме треба тежити, па су се и грађанском друштву у формирању наметале шире црте тога феудалног идеала. У Његошево вријеме, повезивање Црне Горе са средњовјековним државама имало је други карактер. Црна Гора је постојала вјековима као непризната земља од стране европских дипломатија. Њена борба је од стране агресора представљана као бандитска, одметничка, зликовачка. Његошево инсистирање на државноме и територијалном континуитету црногорске државе са средњовјековном државом, нарочито оном цара Душана, јер је била „општебалканска” и територијално убједљиво највећа, значило је одбрану легитимности црногорске ослободилачке борбе, одбрану права црногорске државе на постојање. Феудални средњи вијек није био Његошев идеал, он га је укључио у своју политичку тактику као елеменат одбране животних интереса црногорске државе и друштва, а не као неки стратешки циљ. Он се као такав јавља и у народној поезији. Том елементу Његошеве политичке тактике касније се, а понегђе и данас, дао садржај који је он попримио у другој половини XIX и почетком XX вијека – наставља Бранко Баћевић.⁷²

⁷¹ Исто, 272-357.

⁷² Бранко Баћевић, *Предговор Један вид „ѿримијењене” ѿпезије у књизи Раѿ црногорски* Николе I Петровића, Библиотека „Луча”. Избор, предговор и биљешке Бранко Баћевић, НИП „Побједа” – ООУР Издавачка дјелатност, Титоград, 1978, 13-14.

Бањевић даље сматра да је у поезији краља Николе та Његошева тактика претворена у стратегију, у циљ којему треба да стреми укупни развој државе и друштва. Наравно, то је био циљ само владајућих слојева и никад није постао општенародни циљ. Тако се ослободилачки карактер Његошове тактике претворио у освајачки циљ Николине стратегије. Осамдесетих година XIX стољећа околне земље, па и оне које су биле у зависном односу и тек на путу да постану самосталне државе, прозреле су тај циљ и почеле свим средствима да му се супротстављају. И саме су изградиле своје освајачке планове и тада почиње сукоб балканских буржоазја око господарења Балканом, иако Турска још није била враћена у своје границе. Да би право и примат Црне Горе били апсолутни и природни, утврђују се братственичке и племенске генеалогije – одједном свако братство и племе потиче од некога средњовјековног феудалца, и то обично с ванцрногорских територија (с Косова), односно с оних територија које црногорска буржоазја има намјеру и план да присаједини Црној Гори (дакако посредством „Српства“). Било је тренутака када је изгледало да ће се планови црногорске буржоазije и остварити, али се све то касније вратило као историјски бумеранг, њено „право“ на друге претворило се у „право“ других на њу и њену земљу. Кад су се планови наше буржоазije показали као историјска илузија, друге буржоазije су њене концепте и терминологију испуниле својим садржајима. Тако је Његошева тактичка терминологија још једанпут добила потпуно други садржај.⁷³

⁷³ Исто, 14-15. Бранко Бањевић и у књизи *Племе за облаком*. Црногорска поезија друге половине деветнаестог вијека, Библиотека „Луча“. Избор, предговор и поговор Бранко Бањевић, Графички завод, Титоград, 1973, 19-20, изјављује да послје осамдесетих година наступа ново вријеме, то је почетак помјерања интересних сфера великих сила на Балкану, односно промјене њихових интересних упоришта. Тада Црна Гора почиње да остаје без оне подршке коју је имала у ранијем периоду, а баш тада се јављају њене претензије за туђијем територијама, под видом борбе за ослобођење православних хришћана и балканских Словена. Тада краљ Никола почиње себе да гледа као стуб „око којег ће се окупити цио Балкан“, као цара Балкана, а у најмању руку као краља Црне Горе и Србије. Ка том циљу он полако почиње да окреће укупну државну политику. Он се нада у велики углед који је стекао у ослободилачким ратовима, у покровитељство Русије, у „сабљу Немањића“ коју му је дао руски цар, као „пријемнику Душановог жезла“ и у континуитет ослободилачке борбе црногорске. Како је вријеме одмицало, он је био све упорнији у свом настојању и све убјеђенији, а његова визија све нереалнија. У томе својем увјерењу остајао је непоколебљив, упорно је у својој свијести одбијао све чињенице које су му говориле друкчије, и постајао статичан и непомјерљив. Том циљу је све жртвовао и остао заробљеник те визије до краја живота. Његови људи почели су га остављати у томе његовом имагинарном свијету, почели су га напуштати и прелазити другима. Судбина Црне Горе у Турскоме и Првом свијетском рату природна је последица његове политике. Без општег увида у ње-

Овом приликом потребно је провјерити политичку концепцију Николе I Петровића Његоша консултујући и повјесничара Драгоја Живковића. Мним да ће Николино кориговање Данилове генералне политичке линије бити постепено, не одмах видно уочљиво. Од тренутка преузимања власти он у себи носи мисао да Црна Гора уђе у ширу југословенску заједницу, посебно да се интегрише с оним њеним просторима чију већину становништва чине припадници православнога грчко-источног обреда („вјерозакон”), али с прикривеном надом да таквој политичкој заједници сам стане на чело, да буде њен доминус.

Почетком шездесетих годишта XIX вијека обје земље, вазална кнежевина Србија и фактички међународно призната кнежевина Црна Гора, имају амбицију да се ставе на чело покрета за уједињење „српства”. Напомињући да је о „српству” као облику идеолошке свијести и његовим дефинисаним варијацијама („српство” и црногорско „српство”) више говорио током обраде градива везаног за епоху Петра II, Д. Живковић подсјећа само на то да су у питању хибридне доктринерске биполарне премисе, а које се односе на припаднике православнога грчко-источног обреда некадашње („Српске цркве”), с једне, односно на живаљ који се у својему говору служи штокавским дијалектом („Срби сви и свуда” – по Вуковој филолошкој теорији), с друге стране. Из тих садржаја настали су појмови „српство” у другој половини XIX и у првим деценијама XX стољећа, засновали су се на паралелним, из обје земље испољеним експанзионистичким претензијама, према којима је свака од њих имала амбиције да буде „ујединитељ” „српства”, ради тога да обездржави и ликвидира, у крајњој консеквенцији, избрише с политичке карте своју супарницу.

По Драгоју Живковићу, тако су се из „српства” као теоријске апстракције изњедриле двије доктрине: „великосрпство” у Србији, формулисано још у *Начертанију* (1844), и црногорско „српство” које никад теоријски у некоме посебном документу није уобличено као националистички програм, што никако није значило да је губило у својој политичкој актуелно-

гову политику – подвлачи Б. Бањевић – остала би нејасна и његова поезија, идеје у обимним епским и драмским спјевовима. Дјело *Пјесник и вила* потпуно је конципирано у овом смислу. И готово све што је написао, створио је из политичких повода који су извирали из ове главне идеје његовог живота. У споменутом дјелу, у дијалогу с ловћенском вилом, он излаже своју визију историје с основним циљем да покаже себе као легитимног наслједника Душановог Царства, да да легитимитет својој политичкој претензији. Комплетна унутрашња политика за вријеме његове дуге владе, читавим генерацијама окретала је срце и мозак „онамо, онамо”, на туђе земље, у туђе историје, стално их држала у стању привремености, мобилности за они „свети тренутак” кад све земље треба да се уједине „под њим” – завршава Бранко Бањевић интерпретацију Николине политике.

сти као параван иза којег се заклањала претензија Николе I да се преко њега и помоћу њега (црногорско „српство“) почне јављати у политичким и другим документима и списима његова времена.⁷⁴

Према Д. Живковићу, разјашњење теоријских конструкција „српства“ („великосрпства“) и црногорског „српства“, преко којих је двосмјерно вршено поистовјеђивање српскога и црногорског народа преко исте вјере коју исповиједају, преко сродности језика и инверзивних политичких својатања, чини се изузетно значајним. Без расвјетљења чудног феномена црногорско-српских односа одиста се не може разумјети политика Николе I. С позивањем на „српство“ из оба политичка центра – Цетиња и Београда – интензивно се пледира на уједињењу наводнога једног те истог народа, „разједињеног“ на двије „српске“ државе (као да један народ може имати двије самосталне државе!), али чак ни до приближавања гледишта никако да дође, а до уједињења нема ни говора. Ствар је у дубини њихових историјских посебности. Никаквим политичким претензијама и калкулацијама нуђеним из Београда или Цетиња није их било могуће затријети.

За Драгоја Живковића, дигресивна релација којом смо се послужили учинила се незаобилазном. Без ње би тешко били разумљиви црногорско-српски односи епохе Николе I Петровића. Другим ријечима, стално актуелно постављање проблема уједињења „двје српскијех држава“ на темељу „српства“ као беживотног садржаја, показало се јаловим, политичком игром, с којом се из оба државна центра само парадира без икаквих изгледа да до њега дође. Прокламовање „српства“ у Црној Гори (црногорског „српства“), макар само у његовом пропагандном облику, биће од користи „великосрпској“ хегемонистичкој политици према овој земљи и објективно наносити штету црногорском народу, уносећи забуну у његове редове у погледу његовога националног идентитета. Књаз, касније краљ Никола, међутим, неће обраћати пажњу на ту страну проблема; и даље ће остати консеквентан доктринарском „српству“, његовом пласирању у Црној Гори надајући се да ће једног лијепог дана преко њега доћи на његов трон.⁷⁵

Детаљније сагледавање политичке концепције Николе I Петровића у свјетлости презентираних тумачења Сава Вукмановића, Бранка Бањевића и Драгоја Живковића доприноси да се што потпуније и објективније оцијени изложени црногорски национални програм. Управо оно помаже да се разлучи етничко, народносно и национално одређење Црногораца у вријеме његова настанка и објављивања, с једне, од Николине политичке доктрине манипулативног карактера настале за његове властодржачке потребе, с друге стране.

ЗАКЉУЧАК

⁷⁴ Драгоје Живковић, *Историја црногорског народа* (Владавина књаза Данила /1851-1860/ и прве године владавине књаза Николе. Том III, Цетиње, 1998, 195-196.

⁷⁵ Исто, 196-197.

На подлози свега казаног, са сигурношћу се може прихватити да црногорски национални програм из *Гласа Црногорца* за 1884. годиште представља званични одговор Николе I Петровића Његоша београдској штампи која, како рече Симо Матавуљ, пребациваше Црној Гори неоправдане тежње и претензије да своју власт прошири и на територију Србије. Тај програм је настао у тренуцима његове искрености и повријеђене личне сујете. Тада је о Црногорству, схваћеном као самобитни и самоникли идентитет, супарничкој српској страни саопштио истину о Црногорцима, изазван порицањем и оспоравањем његова „права” да као најзаслужнији владар Балкана посредством „српства” сједне на његов пријестони трон.

Појам *Црногорство* у томе црногорском националном програму садржи *чојство* и *јунаштво* као двије темељне одреднице које красе Црногорце као самородан народ и самообликовану нацију. То илустративно доказује да је Никола I Петровић Његош добро знао ко су они, да народносно и национално нипошто нијесу Срби, него дубоко историјски укоријењен народ. Тај народ номинално датира још од тридесетих годишта XV стољећа те под зетским и дукљанским именом сеже у још много даљи рани средњи вијек (почевши већ од архонта Петра из друге половине IX вијека). Настао је у Дукљи – Зети – Црној Гори као држави која је у његовој формирању имала улогу примарног етничког оквира у трајању од око 1120 година.

Појам *јунаштво*, засновано на појму *чојство* као врховноме хуманистичком принципу, није ништа друго до подумијента на којој је још од краја XV стољећа почивала црногорска одбрамбена и ослободилачка, као што написа Његош, „борба непрестана”, која је као континуирана грађанска револуција у подловћенској као слободном дијелу Принципата у XVI и потом Владиката Црне Горе све до средине XIX вијека као атипичне државне формације вршила функцију главног чиниоца у стварању црногорске нације као дотадашњег највишег облика друштвене свијести. „Црногорска нација је настала у ери националних револуција крајем XVIII стољећа, подстакнута, поред осталог, идејама великог европског препорода које су послије Француске револуције почеле да отварају изгледе и указују на реалне путеве за еманципацију народа Балкана”.⁷⁶

Црногорски национални програм представља и несумњив доказ да многобројне атрибуције попут „Срби(н)”, „Српкиња”, „Српство” и „српски” као неадекватни ортографски појавни облици у политичким и књижевним списима Николе I Петровића Његоша заиста не означавају номинације изведене од Срба као народа и нације. Они као такви, свакако, нијесу ништа друго до православно или пак конфесионално „српство”, које значи при-

⁷⁶ Академик Бранко Павићевић, *Историјски развој Црне Горе – тезе – Црногорски књижевни лист*, бр. 8, Подгорица, 15. април 2001, 4.

падност обновљеној Пећкој патријаршији (1557-1766), и Караџићево непостојеће штокавско језикословно „српство” као двије нестварне, посве фиктивне одреднице. Њима се Никола I користио кад је полагао „право” на српске територије и као посрбљену припајао им Црну Гору да би сио на српски пријесто. У томе се огледа експанзионистички карактер његове политике у књижевним дјелима и у стварности.

Када се зна да се први помени православног „српства” у Црној Гори јављају тек од почетка XVII вијека те Вуково штокавско језикословно „српство” од почетка настанка његове реформе језика и правописа средином друге деценије XIX стољећа, постаје очевидно да оно није могло означавати народносно и националну припадност Црногораца Србима и због тога што Срби као турска раја тада нијесу били слободни, ни имали државе, нити пак од 1766. годишта цркву, ни нацију. То су једино на Балкану посједовали Црногорци као слободан народ, који је стално живио у својој држави, од почетка XVII стољећа са својом фактички и од 1766. годишта и *de facto* и *de jure* аутокефалном (самосталном) црквом и у другој половини XVIII вијека већ дефинитивно оформљеном нацијом. Са свијем тим као својим извориштем складно кореспондира црногорски национални програм Николе I Петровића Његоша као званични пројекат на којему је био утемељен опстанак и развитак Црне Горе као самосталне, независне и суверене државе послјије њенога међународног признања на Берлинском конгресу. У њему је савршено тачно речено да ће нема без Црногорства.

Prof. Vojislav NIKČEVIĆ, Ph.D.

MONTENEGRIN NATIONAL PROGRAMME OF
NIKOLA THE FIRST PETROVIĆ NJEGOŠ
(In *Voice of the Montenegrin* from 1884)

Summary

In this paper the author exposes and analyses, in light of the political conception of Nikola the 1st Petrović Njegoš, Montenegrin national programme which *Voice of the Montenegrin* published from January 20, to November 1884. That programme in mentioned journal, as the official state organ, was published by its editor without the signature, in form of editorial. In it he starts from the fundamental principle that “to Montenegro the life principle is – *Montenegrinism crnogorstvo*. Without that Montenegro could not live, that is it could not be Montenegro. Should it loose that, it would not have to be destroyed, those same rocks and stones would be there, maybe it would still be covered by the forests and vegetation, it might even be extended, or have more people, wealthier and enlightened – but that would not be the Montenegro, should it be left without the Montenegrinism – *Crnogorstvo*”. Its essence is contained in that. Conse-

quently the notion Montenegrinism is closer explained by words: “As first regards the Montenegrinism, it is not just *the heroism* but *the humanity*. Therefore, it consists of the two elements, which, only when they are in harmony create the ideal of Montenegrinism. In other world for human it is sufficient to have a humanity only: in Montenegro, truly, for a total human the heroism is also required. Nevertheless, without humanity even in Montenegro the heroism is not worth and it is not much appreciated”. That creates the essence of Montenegrin people's and national identity which should have its full expression in modern Montenegrin culture and spiritual and material civilization.

Montenegrin national programme, the word is about, represents the official answer of Nikola the 1st Petrović Njegoš to Belgrade's press which reproached to Montenegro its unjustified aspirations and pretensions to expand its rule also on the territory of Serbia. That programme emerged in the moments of his sincerity and violated personal vanity. At that time he communicated to opposed Serbian side about the Montenegrins, about Montenegrinism, conceived as self-essential ethnos and original nation, provoked by denying of his “right” to, as the most meritorious ruler of the Balkans by mediation of “Serbianism” sit on their throne. That was the political conception of Nikola the 1st.